

В статье рассмотрены особенности формирования толерантности как морального качества личности в процессе проведения туристическо-краеведческой работы. Раскрыт воспитательный потенциал туристическо-краеведческой работы в формировании толерантной личности.

Ключевые слова: туристическо-краеведческая работа, толерантность, личность.

The specialties of formation of the tolerant individuality by means of regional ethnography and tourism had been observed in the article. The significance of the stationary and tourism forms of this activity was showed.

Key words: regional ethnography, tourism, tolerant, individuality.

Малахова М. О.,

аспірантка, викладач кафедри

інструментально-виконавської майстерності

Київського університету імені Бориса Грінченка

КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДОМІНАНТНА ОСОБИСТІСНА РИСА ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В СТУДЕНТСЬКОМУ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ

У статті досліджено проблему впливу колективного інструментального музикування на формування у студентів ВНЗ такої домінантної особистісної риси вчителя музики, як комунікативна толерантність. Автором проаналізовано основні підструктури особистості та адаптовано їх до колективного інструментального виконавства.

Ключові слова: комунікація, комунікативна толерантність, колектив, студентське колективне музикування, підструктури особистості.

Сучасна соціокультурна модель розвитку суспільства характеризується стрімкими інноваційним процесами в різноманітних галузях освіти, науки, техніки, поглибленням міжкультурних зв'язків, розвитком світового співтовариства, особливим поглядом на феномен особистості та її взаємодію із соціумом. Останнє вимагає від індивіда значних фізичних, матеріальних і духовних затрат, серед яких першочергове місце відводиться майстерності комунікації.

Термін *комунікація* (латин. communicatio – роблю спільним, зв'язую) з'явився у науковій літературі на початку ХХ ст. Нині він має щонайменше три способи інтерпретації: а) засіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу; б) спілкування – передача інформації від людини до людини; в) передача і обмін інформацією в суспільстві з метою дії однієї людини на іншу [5].

Будучи однією із головних умов наступності розвитку генерацій, зокрема і світового прогресу в цілому, у ХХІ ст. комунікація зазнала проблеми занедбаності й неактуальності у вирі підвищеної зацікавленості мультимедійними технологіями. За таких умов не викликає сумнівів твердження про те, що збагачення комп'ютерними інноваціями навчального процесу усе частіше відсуває на другий план потребу чути співрозмовника та відповідно вміння висловити свою думку.

З огляду на це маємо наголосити на тому, що дві вищезазначені умови міжлюдської комунікації являють компетентнісну основу успішної професійної діяльності вчителя, зокрема вчителя музики. Саме розуміння цього зв'язку і покликане загострити нашу увагу на проблемі формування у студентів ВНЗ такої особистісної якості, як комунікативна толерантність у процесі колективного музикування.

Метою статті є розглянути особливості впливу колективу, зокрема колективного інструментального музикування, на формування у студентів ВНЗ комунікативної толерантності як домінантної особистісної риси майбутнього вчителя музики.

Проблема комунікативної толерантності та педагогічної взаємодії широко висвітлена у психолого-педагогічній літературі. Приміром, питання культури педагогічного спілкування й комунікативної майстерності учителя досліджено у працях Л. Виготського, І. Зязюна, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Комунікативні вміння вчителя та їхні структурні компоненти розглянуто в роботах О. Бодальова, О. Леонтєва та ін.

У галузі музично-педагогічної освіти до проблеми формування комунікативних якостей вчителя музики у своїх дослідженнях зверталися О. Апраксіна, Л. Арчажнікова, Г. Падалка, О. Ростовський та ін. Сутність спільної музично-виконавської діяльності, її відмінні ознаки і особистісні якості виконавців у контексті професійної підготовки музичних педагогів вивчали Т. Пляченко, М. Різол, В. Федоришин та ін.

Разом з тим проблема розвитку комунікативної толерантності саме засобами колективного музикування практично залишилася поза увагою дослідників. Тому першочерговим завданням є дослідження ступеня взаємодії колективу та особистості у студентському інструментальному ансамблі.

Вихідна теза нашого дослідження ґрунтується на твердженні, що саме спільна інструментально-виконавська діяльність студентів у процесі професійної підготовки є необхідною умовою для розвитку комунікативної толерантності як особистісної риси майбутнього вчителя музики.

Загалом *толєрантність* являє собою «здатність без агресії сприймати думки, поведінку, форми самовираження та способи життя іншої людини, які відрізняються від власних» [10]. У той час як *комунікативна толєрантність* — поняття конкретне. Воно характеризує «відношення особистості до людей, що показує ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії» [11]. За іншим джерелом, *комунікативна толєрантність* являє собою такий вид соціально-психологічної толєрантності, який репрезентує ставлення особистості до інших людей, їхніх психічних станів, якостей чи вчинків в ситуаціях комунікативної взаємодії [6].

У навчальному процесі ВНЗ рівень комунікативної толєрантності викладача виявляється в особливостях його реагування на оточуючі подразники, якими виступають студенти. За таких умов позиція педагога є домінантною щодо його учнів, тому вирішальну роль у їхній взаємодії відіграє сумісність чи несумісність одноіменних якостей суб'єкта і об'єкта навчального процесу.

По-іншому необхідно підходити до питання комунікативної толєрантності в інструментальному ансамблі, де учасники колективу і їхній керівник виступають рівноправними партнерами, яких поєднують у групу не лише спільні особистісні якості, але й рівень інструментально-виконавської майстерності, необхідний для досягнення мети — концертного виступу.

Будь-який колектив, уособленням якого в музичному мистецтві виступає ансамбль, — це, на думку А. Макаренка, «цілеспрямований комплекс осіб, які організовані і володіють певними колективними якостями. Там, де є організація колективу, де є органи колективу, там є організація уповноважених осіб, довірених колективом, і питання ставлення людини до людини — це не питання дружби, не питання любові, не питання сусідства, а це питання відповідальної залежності» [2, 58].

В. Сухомлинський наголошував на тому, що «колектив — це багатство індивідуальностей, і чим більше самодостатніх індивідуальностей буде в кожному колективі, тим багатшим він буде. Треба враховувати особистість, якщо вона щось вміє, щось знає і може цим поділитися. Чим більше буде таких дітей, тим більш діяльним буде колектив» [7, 26].

«Чим багатші та яскравіші творчі індивідуальності оркестрантів, тим багатшим і яскравішим є сам оркестр, — зазначав М. Різоль у „Нарисах про роботу в ансамблі баяністів”. — Підкорити свою індивідуальність спільному задуму, спрямувати її в загальне русло колективної творчості, вписатися в загальне звучання, зберігши власне творче обличчя, — в цьому особливість і разом з тим складність становища учасника ансамблю» [4, 21].

Ф. Сологуб наголошував: «...колектив має складатися з одиниць, а не з нулів, адже якщо додати до нуля нуль, то вийде не колектив, а нуль» [9, 13].

Питання взаємовпливу суспільства, особистості, індивіда та соціуму знайшло відображення і в соціальній філософії. Філософську концепцію особистості Х. Ортега-і-Гасет починає формулювати, виходячи з факту існування масового суспільства і масової культури. Людина масового суспільства одночасно є і «все», і «ніщо». Стандартизація життя нівелює індивідуальність. Загрозу масовізації суспільства та особи може відвести духовна еліта, а засобом встановлення суспільної єдності й ліквідації відчуження для філософа є культурні цінності.

Прикладні теорії Д. Карнегі, Е. Берна пояснюють і показують, як треба жити у суспільстві, щоб досягти успіху і зберегти свою індивідуальність. У соціумі особистість повинна тільки функціонувати, робити те, що потрібно, водночас не завдаючи шкоди собі як індивідуальності.

Отже, передумовою формування комунікативної толєрантності особистості є її здатність до взаємодії з іншими членами колективу. Зокрема важливим підґрунтям для формування комунікативної толєрантності як особистісної риси вчителя музики є колективна виконавська діяльність студентів в інструментальному ансамблі.

«В ансамбль мають входити музиканти одержимі, які люблять це мистецтво... Працелюбність, настирливість, воля, терпіння — без цих якостей нічого не досягнеш. Темперамент, емоційність, технічна межа кожного можуть бути різними, важливе інше — здатність творити *разом, спільно*, наявність *гармонії* інтересів. При цьому довіра до партнера — і професійна, і суто людська — має бути повною, стовідсотковою» [4, 22].

Щоб переконатися у достовірності наведених суджень, доречно проаналізувати підструктури особистості, які зумовлюють наявність у індивіда комунікативної толєрантності. Адже, з'ясувавши основні принципи становлення комунікативної толєрантності у особистості, можна з легкістю вибудувати послідовність її формування у майбутніх учителів музики в процесі відвідування ними інструментального ансамблю.

В. Бойко виділяє 10 складових підструктури особистості [1]:

1. Інтелектуальна — передає парадигму (зразок, тип, стиль) розумової діяльності людини, тобто принципи розуміння нею дійсності, звичні стереотипи осмислення проблем, ідей, прийняття рішень. Кожен учасник інструментального ансамблю є унікальною, неповторною особистістю зі своїм специфічним типом мислення:

один схильний до узагальнення, другий аналізує події і факти, дехто мислить глибоко і всебічно, а інший — дотично, безсистемно, ковзає по поверхні явищ тощо. З огляду на це у процесі колективного музикування необхідно спиратися на особистісно орієнтований підхід.

2. Ціннісно-орієнтаційна — включає основні світоглядні ідеали конкретної людини, її життєві найближчі і віддалені цілі, інтереси, оцінки того, що відбувається.

3. Етична — виражає етичні норми, яких дотримується людина. При цьому виявляється той або інший ступінь включення совісті в її думки, оцінки і дії: позначається орієнтація на добро і зло, справедливість або несправедливість, схильність керуватися відчуттям обов'язку або звичка поводитися безвідповідально.

4. Естетична — охоплює сферу переваг, смаків і відчуттів, особливості сприйняття соціальним педагогом красивого і потворного, піднесеного і низинного, комічного і трагічного. Тут визначається, хто, що і чому подобається або не подобається особистості.

Вищезазначені підструктури особистості (ціннісно-орієнтаційна, етична та естетична) можна об'єднати в одну групу, адже вони виражають ті основні світоглядні ідеали, етичні норми та естетичні смаки, які мають безпосереднє відношення до музичного мистецтва. Хитка межа розуміння добра і зла, прекрасного і потворного у реальному житті здатна за допомогою музичного твору стати міцним муром завдяки творчому задуму композитора. Тому керівникові інструментального ансамблю потрібно враховувати індивідуальні особливості кожного студента при виборі навчального та концертного репертуару. Етичні норми кожного ансамбліста зумовлюють ступінь взаємоповаги в колективі, відповідальність за вивчення ансамблевих партій, толерантність до партнерів, які мають нижчий рівень сформованих виконавсько-технічних вмій та навичок.

5. Емоційна — демонструє переважаючий спектр, в якому найчастіше перебуває людина: радість або тугу, оптимізм або песимізм, схвильованість або спокій, підйом або пригніченість, безтурботність або тривожність, миролюбність або агресивність.

Так, у колективі, який складається з певного числа осіб, рідко можуть співпадати настрої усіх учасників, що неодмінно призводить до порушення комунікативної толерантності. Спільно виконуваний твір загострює розуміння власної відповідальності перед кожним членом ансамблю за результати співпраці і покликаний виховувати у виконавців взаємопідтримку та стриманість у ставленні один до одного.

6. Сенсорна (плотська) — включає особливості плотського сприйняття світу на рівні зорового, слухового, нюхового, смакового, шкірного і рухового відчуттів. У виконавській діяльності межа між ними нівелюється, оскільки для забезпечення повноцінного колективного виконавського процесу учасник інструментального ансамблю (виконавець) одночасно має «включати» і зорові, і слухові, і рухо-моторні відчуття.

7. Енерго-динамічна — відображає енергетичні якості людини — якість і силу її енергетичного поля. У процесі інструментального виконавства, а тим більше колективного, «енергетичний заряд» як керівника, так і кожного з учасників процесу має безпосередній вплив на ступінь емоційної правдивості виконаного твору.

8. Алгоритмічна — ця підструктура об'єднує різні особистісні якості, у яких, проте, є дещо спільне, а саме: одноманітність відтворюваності. До них відносяться звички, уміння, стиль діяльності, різні ритуали, включаючи побутові, сімейні, релігійні. В умовах спільного музикування алгоритм діяльності конкретної особи (учасника колективу) проходить стадії перетворення і новоутворення. Оскільки колективна діяльність сприяє взаємопроникненню та зміні одних якостей на інші, це і є однією із складових на шляху формування комунікативної толерантності.

9. Характерологічна — зосереджує стійкі, типотвірні риси особистості, що відроджені або набуті під впливом оточення в результаті виховання, прикладів, наслідування. Прояв рис характеру в поведінці індивіда полегшує здійснення різних форм його психічної діяльності в рамках природженого і набутого, хоча при цьому можуть виникати конфлікти з оточуючими. Коли разом працюють керівник колективу і студент, які мають суттєві відмінності в характері, то обидва можуть зазнавати труднощів двоякої властивості: ускладнюється, по-перше, протікання внутрішньої психічної діяльності і, по-друге, процес співпраці. Комунікативна толерантність виявляється в тому, що викладач здатний оминати, прийняти, згладити, не утрирувати ці відмінності.

10. Функціональна — закріплює різні системи життєзабезпечення і підтримки комфорту особистості людини: перш за все потреби і переваги, що виникають на їх основі, а також бажання. Керівник інструментального ансамблю та кожен з учасників виконавського процесу мають дотримуватися правила поваги до особистості, щоб створити комфортні умови для плідної роботи колективу.

Отже, комунікативна толерантність є однією із значущих рис сучасної людини. Тому питанню формування комунікативної толерантності як домінантної особистісної риси вчителя музики в студентському інструментальному ансамблі відводиться чільне місце у вирішенні низки педагогічних проблем.

На відміну від індивідуальних занять у процесі колективного музикування у студентів спостерігається динаміка комунікативної толерантності. Приміром, на початку спільної діяльності учасники інструментального ансамблю демонструють знижену терпимість, але тривала співпраця, вдало підібраний репертуар і прагнення реалізувати себе в концертному виступі посилюють рівень комунікативної толерантності учасників інструментального ансамблю.

ДЖЕРЕЛА

1. *Бойко В. В.* Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других [Электронный ресурс] / В. В. Бойко. — Режим доступа: <http://azps.ru/list/113.html>
2. *Макаренко А. С.* Коллектив и воспитание личности / А. С. Макаренко. — М. : Педагогика, 1972. — 345 с.
3. *Моїсеєва М. А.* Теоретико-методичні основи навчання ансамблевої гри : навч.-метод. посіб. / М. А. Моїсеєва. — Житомир: Волинь, 2002. — 208 с.
4. *Ризоль Н.* Очерки о работе в ансамбле баянистов / Н. Ризоль. — М. : Сов. композитор, 1986. — 224 с.
5. *Сидоров М. А.* Интернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу [Електронний ресурс] / М. А. Сидоров. — Режим доступа: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=87&c=2164>
6. *Скок А. Г.* Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу : дис. ...канд. психол. наук : 19.00.05 / А. Г. Скок ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2007. — 236 арк. : табл. — Бібліогр.: арк. 177–194.
7. *Сухомлинський В. О.* Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. — К. : Радянська шк., 1971. — 310 с.
8. *Філософія* : підруч. / за заг. ред. М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка. — Х. : Консум, 2000. — 672 с.
9. *Эренбург И. Г.* Люди, годы, жизнь : в 3 т. / И. Г. Эренбург. — Т. 1. — Кн. 1. — М. : Текст, 2005. — 784 с.
10. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://etyket.org.ua/tolerantnist.%20.html>
11. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://softacademy.lnpu.edu.ua/Programs/Profesiyna_etika/5_2.html

В статье исследована проблема влияния коллективного инструментального музицирования на формирование у студентов вуза такой доминантной личностной черты учителя музыки, как коммуникативная толерантность. Автором проанализированы основные подструктуры личности и адаптированы к коллективному инструментальному исполнительству.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная толерантность, коллектив, студенческое коллективное музицирование, подструктуры личности.

In the article the problem of influence of the collective instrumental music making to the formation of the students' communicative tolerance has been researched. The main personality substructures has been analyzed and their has been adapted to the instrumental execution in the groups.

Key words: communication, communicative tolerance, group, students' group music making, personality substructures.

Мартинчук О. В.,

доцент кафедри педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка,

кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ У ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті висвітлюється проблема підготовки спеціалістів для роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі, зокрема один з її аспектів, що стосується формування толерантного ставлення у вихователів дошкільних навчальних закладів загального типу до дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: толерантність, діти з особливими освітніми потребами, толерантна самосвідомість педагогів (особистісна і професійна), інклюзивна освіта, мотиваційна готовність до впровадження інтегрованого, інклюзивного навчання.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним з головних завдань сучасного етапу розвитку освіти, в тому числі й вищої, є засвоєння особистістю загальнолюдських цінностей, серед яких прогресивні мислителі завжди виділяли права людини, її свободу, повагу людських достоїнств, турботу про людей, співчуття, прийняття іншої людини такою, якою вона є, — те, що в працях вчених (О. Асмолов, П. Гардінер, Е. Гутман, Дж. Мілль, О. Насіновська М. Поташник, Г. Солдатова, А. Хараш та ін.) визначається терміном «толерантність». Толерантність у всі часи вважалася людською чеснотою, яка передбачає терпимість до відмінностей серед людей, уміння жити, не заважаючи та не порушуючи прав і свобод інших.